

Kulturní složky krajinného rázu

Urbanismus venkova ČR

- **Dvorce** – římská, západní tradice, v ČR tak stavěla šlechta, od 16. stol. i selské statky na vysočinách mezi Moravou a Čechami (Ždárské vrchy, Svitavsko – *podívat se na Stabilní katastr*)

- **Tradiční vesnice** - středovýchodoevropský způsob bydlení v krajině – sociálně homogennější společnost dominuje.

Vsi podle půdorysu:

- **Shluková** – organické či nahodilé, od 11. stol. kolem kostela – dominuje od pravěku do pol. 13. stol., - slovanská vnitřní kolonizace (doba románská)

- **Řadová** – podél potoka, cesty, jednostranná či dvoustranná. Plužina – pole kolmo k podél. ose sídla. Tak kolonizační vesnice 13. a 14. stol. a pak vesnice pozdní kolonizace vrchovin v 2. pol.15. stol. a 1. pol. 16. stol.

- **Návesová (návesní)** náves = centrum, návsi pravidel. X nepravidelné. Návsi velké – pastviště obce. Ve 13. a 1. pol. 14. stol. **Pravidelné návsi:**

- **Okrouhlice** – domy kolem návsi víceméně do kruhu, ne vždy kompletního. Uprostřed často rybníček. Radiální plužina, tj. klíny polí se rozbíhají paprscitě od humen dozadu, ohraničeny cestami, potoky, mezemi.

- **Pravoúhlá náves** – kolonizační ves 13.-15. stol., nápodoba náměstí měst.

- **Záhumenní cesta** – za domy byla humna (s kurníky, stodolami, sušárnami, zeleninou, ovocné stromy). Za plotem všech humen vedla obvodová cesta - hranice zastavěného území obce, později vedla kolem stodol.

„Výškové Zóny“ osídlení v ČR

- Rozvoj osídlení od konce glaciálu.
- Od doby 6 000 l. př.n.l. – tzv. starosídelní oblast, vzdál. síd. 1-2 km (dnes prům. 1,8 km - podobná), tehdy jen 2-6 domů, 25 lidí.
 1. Nížiny – do 300 m – sídla do r. 1250 v nivách, po rozvoji bahnitých povodní na nízkých terasách, hrúdech, návrších v blízkosti vody. Pole a louky u sídla, lesy dál – plavení dřeva po řece
 2. Krajina údolí a plošin - 250 – 500 m. Zpravidla kolonizace v 11.-12. stol. – sídla v širších údolích u vody na slunných svazích, kde údolí úzká (Jihlava u Mohelna) tak na plošinách u potoků (Mohelno), nivy–louky, svahy– pastviny, nemokré plošiny–pole, vzdálené svahy a kamenité elevace-lesy.
 3. Vrchovinná 450 – 600 m. Kolonizace vrcholně středověká – 13.-15. stol. Lokátoři – města, Němci. Pole – úpatí svahů u sídla, svahy – pastviny, vrcholy – lesy. Posouvalo se podle počtu lidí.
 4. Horská 600 – 1050 m. Kolonizace od konce 17. st., v Krkonoších od pol. 16. stol. Sídla na hl. na suchu!, **rozptýlená zástavba!!**, - krkonošské boudy i Valašsko, nebylo na Šumavě, pole na mírných svazích (poč. 19. stol. až do výše 900 m, na Šumavě 1050 m!), pastviny na strmějších svazích blízko, lesy- svahy dále.
 5. Vysokohorská 900 – 1603 m. Rekreač. a spec. stavby. Ca od r. 1890: Boudy, hotely, lanovky, meteor.st., telekom.věže. Soliterní, bez zeměděl. zázemí, s příjezdovou, větš. asphalt. cest.

Velikosti sídel

- Samota (zemědělské – rozptýlená zástavba, dvorec, hájovny, mlýny, horské boudy, salaše), nově - nádražíčka, meteor. stanice.....
- Osada (Víska) – dependance obce (cca 10 domů)
- Vesnice – malé (do 200 obyv., velké přes 2000 obyv.) – specifické pro jednotl. krajiny
- Malá města
- Středně velká města
- Velkoměsta
- Konurbace

Sídelní „novotvary“ v krajině – postupně graduje od r. 1890

- Předměstské vilové čtvrti
- Chatové kolonie
- Drůbežárny, kravíny, velkokapacitní vepříny
- Sídliště
- Hotely
- Post-agrární sídla – funkční novotvar –
obnova vesnice?
- Suburbánní obytné kolonie
- Suburbánní halové kolonie

Významné znaky historické kultivace krajiny: CESTY

- **STEZKY:** První v neolitu: podél toků v úvalech, dálkové
 - Keltové – známy i regionální stezky
 - Středověk 13.-15. stol. – max. hustota stezek (= úzkých cest) – kola vozů měla rozchod ca 1,1 m!
 - 18.-20. stol. – téměř zánik stezek - stavba silnic, železnic, zůstaly jen mezi vesnicemi a z vesnic na pole.
 - od r. 1970 – stavba dálnic – opět síť co přesekává dosavadní silniční síť.
- Cesty - světský i náboženský účel (poutní), osnova pro rozvoj kulturní krajiny, posvátná místa (brody, křižovatky), mýty kolem nich, pověsti o vraždách atd. Od pozdní gotiky u nich ojediněle smírčí kameny a kamenné rozcestníky, od baroka u nich ve velkém výstavba božích muk, poklon, u hlavních cest i kostelíků.
- Význam cest: funkční, estetický, kulturní.
- Úvozy – jejich vývoj od pravěku dodnes, mnohé staré dnes zavezeny odpadky a rekultivovány – dobře vidět z porovnání s II. vojenským mapováním.
- Vesnice – radiální x paralelní síť cest.
- Císařské silnice od r. 1745 začaly být stavěny přímkové – kvůli dělostřelbě. Okolo aleje lip – stín pro vojáky, u ostat. silnic ovoc. stromy – aby se hladoví pocestní trochu najedli a nekradli.
- Komponované krajiny – aleje, průhledy, osy směřující k dominantám – alej k poutnímu chrámu, loveckému zámečku, zámku, později i nejvýznam. památníkům.

MEZE x AGRÁRNÍ TERASY

- **Meze** = původně jen signál hranice vlastnické držby! Úzký pásek trávy (0,5 m), ale i oj. hraniční stromy, cesty, hranečníky, rozcestníky, ploty, zídky.
- **Součástí mezí** se časem staly snosy kamení z polí → kamenice, tarasy. Stromy a křoviny na nich téměř nebyly. Meze vznikly postupně za staletí naoráváním a splachy ornice k travnaté hraně (tzv. naorané meze = všechny naše meze). Všechny až do 50. let 20. stol. byly jen travnaté, bez dřevin, max. řídká řada ovocných stromů u paty meze. Po opuštění využívání teprve zarostly, jak to vidíme dnes. Krajina často dnes přestala být přehledná.
- V ploché krajině bez kamení - **živé ploty** (Vel. Británie, Irsko, sevvých. USA)
- **Estetická funkce mezí** – člení plochu, barvy.
- **Protierozní funkce** – druhotně, po té co mez „vyrostla“ a zarostla.
- **Ekologická funkce** – např. interakční prvky ÚSES
- **Historický význam** – info o bývalé plužině, po nich často pěšiny přes pole.
- **Terasy** – jiný systém i význam – využití příkrých svahů teplých úrodných oblastí pro socialistickou zastaralou techniku. Vystavěny jednorázově, až 10 m vysoké. Jsou úzké (60-70. léta 20. stol.), nebo běžnější široké (80. léta).
- Naprostá většina v ČR je jich ve vinorodých oblastech na jih od rovnoběžky Dolních Kounic.

Kamenice na
Blatinách
(Žďárské vrchy)

Wales – živé ploty

100 m

© 2010 Tele Atlas

© 2010 Infoterra Ltd & Bluesky

©2009 Google

An aerial satellite photograph of a rural landscape. The image shows several large, rectangular agricultural fields. The fields are separated by narrow, linear boundaries, which are identified in the text as 'živé ploty' (living fences) consisting of trees. One field in the upper right is highlighted with a red double-headed arrow. The overall scene is a mix of green pastures and brownish-green fields, suggesting a transition from agriculture to pasture. In the bottom right, a road and some buildings are visible.

Živé ploty doplněné v rozích hraničními stromy. Původně pole, dnes pastviny.

© 2010 Tele Atlas

© 2010 Infoterra Ltd & Bluesky

Umělé terasy nad Židlochovicemi

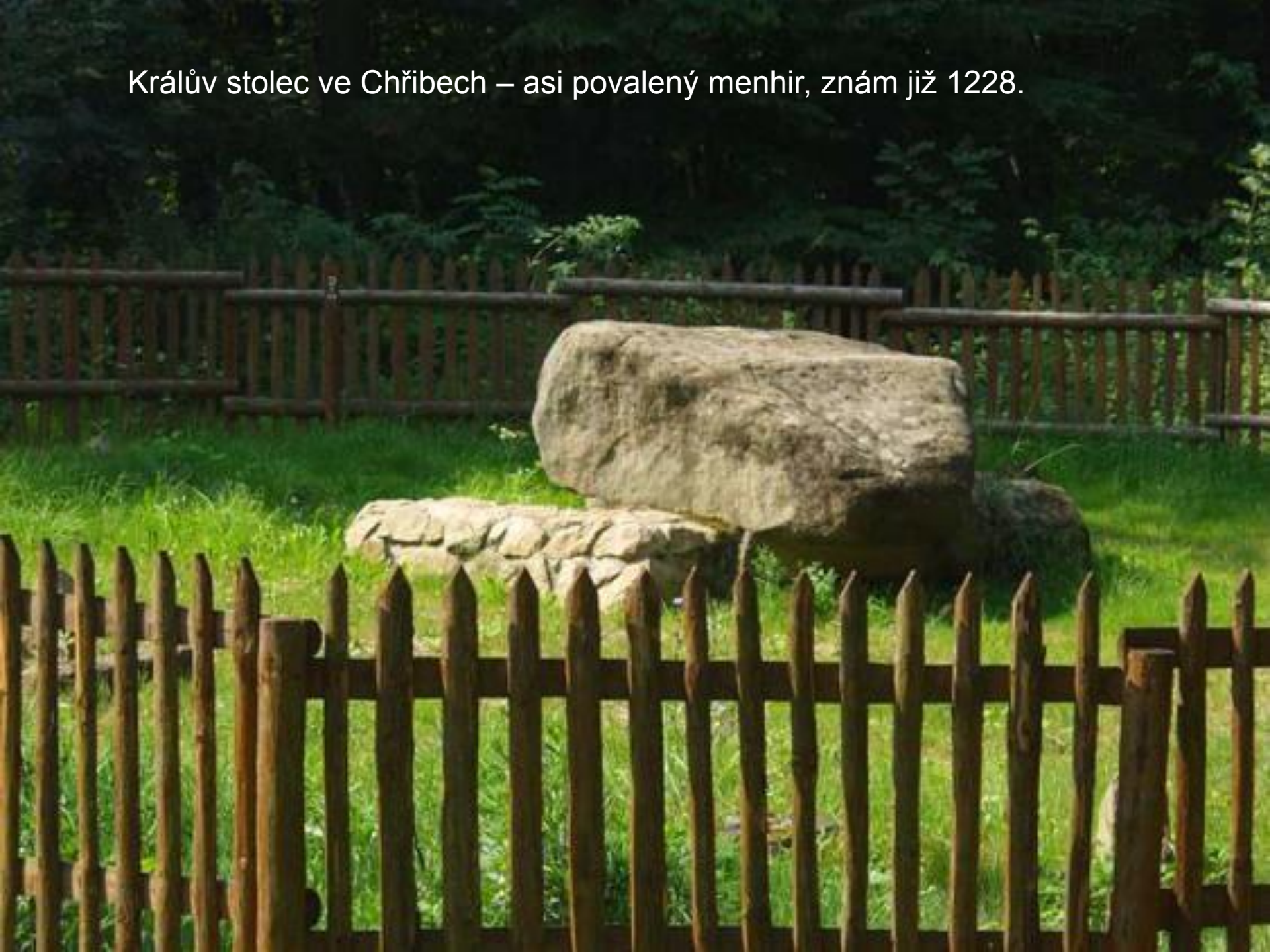

VYZNAČENÍ HRANICE MAJETKU

- Kláštery a šlechtici – hranice majetku (min. od poč. 13. stol., Johanité ?) – později i zapsány i v Zemských deskách (Čechy asi od r. 1270, Morava a Slezsko asi od r. 1348).
 - Jan Menšík z Menštejna: Meze a hranice (r. 1600)
 - poddaní – poddanské řády šlechty
- Postupný zánik vyznačení (Sudety - téměř úplný x vých. Morava)
- Dodnes vyznačeny hranice lesů, železnice, nově plastové geodet. body.
- Přirozená znamení: cesty, hranice lesa, vodní toky, solitéry stromů (s hřeby, vypálenými letopočty, vlastníky „lizované stromy“ – oseklá kůra)
- Cílená znamení: hierarchie: hranečníky, mezníky, mezní znamení.
 - Hranečníky : na koncích meze, dřevěné, pak kamenné
 - Mezníky : lomové body
 - Mezní znamení : v trase hrany pole
 - Ukládány podsádky (svědkové kamene) – střepy, cihly
- **Trojmezí, Troják** (*Dreiwappenstein*)....

NÁBOŽENSKÁ ZNAMENÍ,
KAPLIČKY, BOŽÍ MUKA,
KŘÍŽE

Králův stolec ve Chřibech – asi povalený menhir, znám již 1228.

Hojnost v barokní době – „barokní krajina“

Smírčí kříže – často vyroben zločincem jako součást pokání
a znázorňuje vražednou zbraň.

Přežívající prvky v krajině, nejvíce na vých. Moravě

Mariánská socha

poklona

Poutní místo Tři kříže u Vev. Bitýšky nad přehradou

Většina
křížů je
z doby kol.
r. 1900, hl.
mramorových
Zlínsko

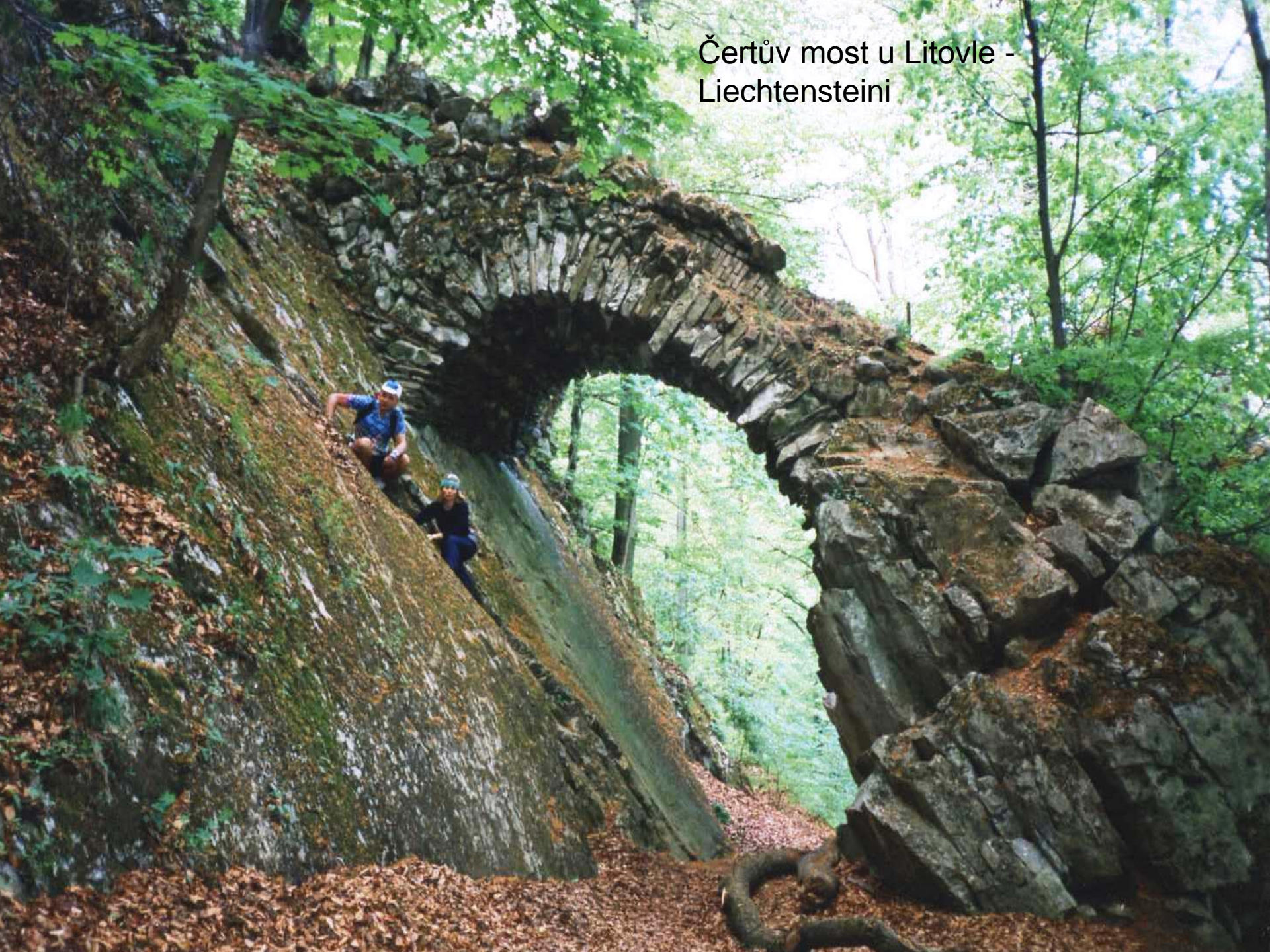
- Zpestřují
a
zabydlují
krajinu

ROMANTICKÉ
A TURISTICKÉ
STAVBY, SOCHY,
POMNÍKY A ZNAČKY

Čertův most u Litovle -
Liechtensteini

Slůně na Kralickém Sněžníku – moderní z I. republiky – to by dřív nikoho nenapadlo, Němci

PTAČÍ SVATYNĚ

— VÍM JISTĚ ŽE VSEMOHOUCÍ BUH —
PTÁKY MILUJE JINAK BY JIM —
NEBYL DAL STEJNÁ KRIDLA —
JAKO DAL SVÝM VLASTNÍM ANDELOM*

A. MONTHE.
Kniha o životě a smrti
[The history of San Michele]

Lesnický Slavín se studánkami v Masarykově školním lese (Mendelova Univ.) Křtiny u Brna 20-30. léta 20. stol. dnes oj. doplňky a opravy. Zvláštní typ lesní krajiny.

Partyzánský památník na Ploštině v Karpatech, za vlády komunistů zprofanováno, ale účastníci byli opravdu hrdinové, tedy do krajiny patří.

Objekty v
lázeňském
parku
Jeseník

Moderní pomník -
Prof. Alois Zlatník
90. léta 20. stol.

Krajinu dnes místo božích muk často člení turistická infrastruktura

a srandičky...

Industriální dominanty

Vč. postupně
přibývajících
větrných
elektráren –
nástup další fáze
industrializace
krajiny

HUMNA

- „Ekoton“ zastavěné části vesnice – první, co je (bylo) při příchodu vidět (odrazuje, láká)
- Součástí stodoly, stáje, špejchary, kůlny, seníky, sklepy, ploty, zídky, ohrady.
- Působivá je drobná zachovalá struktura – ploty, zídky, vinice, ovoc. stromy, záhonky....
- Obkružuje je záhumenní cesta (u někt. typů sídel)

Za cestou vlevo začínají humna, vpravo již pole. Hrubá Vrbka

Řada podélných stodol ohraničuje humna v Senoradech u Oslavan.
Velmi vzácně zachovaný příklad. Dodávaly vsi charakter pevnosti.

Vnitřní struktura humen. Střížov u Jihlavy

POVRCHOVÉ LOMY

- Dnes – často negativní (mimo měřítko, prach, hluk)
- Dříve: malé, hustá síť – obohacení geodiversity, nové prvky, intimní místa, vodní plošky, zdůraznění tvaru (Panská skála)
- Důležité: měřítko (Sč. doly !)
- Doly svahové x jámové
- Jak hodnotit současné a opuštěné lomy?
Využití? – skládky odpadů? Naučné lokality?
- Rekultivace – dříve a dnes:

Jezírka po zatopených šachtách u Rudic

Velká Amerika u Prahy – dřív prašný lom, dnes magnet

Opuštěný lom v křídových vápencích u Tlumačova

Učebnicové geologické defilé na Hádech

Z dálky však lom poškodil pohled na Brno a dodnes kvůli absenci větší revitalizace působí v panoramatu rušivě

Severočeské hnědouhelné – dle mého názoru působivá, zajímavá krajina, bohužel nepřístupná a nevyužitá jako atrakce v tomto deprivovaném regionu

